

7. Παραγνωρισμένο δικαίωμα

1. Στο προηγούμενο δοκίμιο προσδιορίσαμε 9 θεμελιακά πανανθρώπινα δικαιώματα που είναι βασικές υπαρξιακές αρχές και εγείρονται άμεσα από τη φύση του ανθρώπου και του κόσμου στον οποίο ζούμε.

Εδώ ας θυμηθούμε τα λόγια του Thomas Jefferson στη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ: – οι άνθρωποι “είναι προικισμένοι από τον Πλάστη τους με ορισμένα αναποξένωτα Δικαιώματα”: κορυφαία δε είναι “η Ζωή, η Ελευθερία και η επιδίωξη της Ευτυχίας”. Μπορούμε τώρα να κάνουμε την εξής ταξινόμηση:

Ζωή (Υπαρξη)	Ελευθερία (Εργασία)	Ευτυχία (Πληρότητα)
1. Ακεραιότητα	4. Έκφραση	7. Περιουσία
2. Γη	5. Μετακίνηση	8. Υπόληψη
3. Τροφή	6. Συνάθροιση	9. Ειρήνη

Το Άρθρο 5.2 του Συντάγματος (1975 με αναθεωρήσεις 1986, 2001, 2008) λέει ότι όλοι εντός της Ελληνικής Επικρατείας έχουν “την απόλυτη προστασία της ζωής”: αυτό ουσιαστικά καλύπτει το δικαίωμα Νο 1. Το ίδιο άρθρο 5, αλλά 5.3 και 4 (“η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη” και απαγορεύονται “μέτρα που περιορίζουν...την ελεύθερη κίνηση”) καλύπτουν το Νο 5 για ελεύθερη μετακίνηση. Τα άρθρα 9 (“η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη”) και 13 (“θρησκευτική ελευθερία”) αναφέρονται στο δικαίωμα Νο 9.

Αληθινά το Σύνταγμα και μια πλειάδα νόμων διασφαλίζουν ουσιαστικά από τα 9 αυτά δικαιώματα τα οκτώ. Όλα, εκτός από το Νο 2, που είναι η ελεύθερη πρόσβαση στη γη. Αντ’ αυτού, το άρθρο 17 προστατεύει την “ιδιοκτησία” της γης, εκτός από περιπτώσεις απαλλοτρίωσης, που καθίσταται απαραίτητη λόγω ευρύτερων κοινωνικών αναγκών, οπότε και ο ιδιοκτήτης παίρνει αποζημίωση.

2. Εδώ πρέπει να διαχωρίσουμε τη γη ως στέρεη επιφάνεια σκέτη και ως τεμάχιο με κτίσμα (οικόπεδο με κατοικία, εργοστάσιο κλπ) ή με καλλιέργειες (αγρόκτημα με αμπέλια ή ζαρζαβατικά) ή με υπόγειο ορυχείο.

Η γη ως σκέτη επιφάνεια δεν είναι προϊόν της ανθρώπινης εργασίας. Επίσης, είναι περιορισμένη σε έκταση και δεν μπορεί να παραχθεί παρά ελάχιστα και με πολύ κόπο σε αποξηράνσεις βάλτων ή αβαθών λιμνών.

Τα κτίσματα, οι καλλιέργειες και τα ορυχεία ή άλλα εγγειοβελτιωτικά έργα επί της επιφάνειας είναι προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας.

Το δικαίωμα του ανθρώπου είναι στη φυσική επιφάνεια της γης, όχι της δομημένης, καλλιεργημένης ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο βελτιωμένης από ανθρώπινη εργασία. Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα σε ένα τεμάχιο της επιφάνειας της γης. Και αυτό το δικαίωμα είναι

για αποκλειστική κατοχή όχι για “ιδιοκτησία”. Η ιδιοκτησία ισχύει για τα κτίσματα ή άλλα βελτιωτικά έργα πάνω στην επιφάνεια, όχι όμως για την ίδια την επιφάνεια της γης.

Η Ελληνική νομοθεσία δεν κάνει τον διαχωρισμό ανάμεσα στη γη (=επιφάνεια) και τα βελτιωτικά έργα πάνω της. Όπως στις πλείστες χώρες, και στην Ελλάδα, τόσο η γη όσο και τα έργα κατατάσσονται μαζί ως “ιδιοκτησία” και “περιουσία”.

Είναι ολοφάνερο πως η γήινη επιφάνεια, όπως το νερό της βροχής, το φως και ο αέρας δεν είναι προϊόν της ανθρώπινης εργασίας. Όπως αυτά τα φυσικά στοιχεία – βρόχινο νερό, φως, αέρας – δεν θεωρούνται ιδιοκτησία ή περιουσία, έτσι και η γη δεν πρέπει να συμπεριλαμβάνεται σε αυτή την κατηγορία.

3. Δεν είναι δύσκολο να δούμε πως επήλθε η σύγχυση μεταξύ ‘κατοχής’ και ‘ιδιοκτησίας’. Η αποκλειστική κατοχή χώρου ήταν απαραίτητη για το άτομο και την οικογένειά του, αφού δεν χωράνε δύο στον ίδιο ακριβώς χώρο. Το ίδιο ισχύει για το χωράφι που θα καλλιεργούσε το άτομο ή ο συνεταιρισμός από δύο ή περισσότερα άτομα: το άτομο ή ο συνεταιρισμός έπρεπε να έχει αποκλειστική κατοχή ωστόσο το σιτάρι, ας πούμε, ή το βαμβάκι ήταν πια έτοιμο για συγκομιδή. Επειδή ως επί το πλείστον τα παιδιά κληρονομούσαν και συνέχιζαν την καλλιέργεια του πατέρα τους, η κατοχή έγινε περιουσία και ιδιοκτησία.

Ο Άγγλος νομικός Sir William Blackstone σκιαγραφεί γλαφυρά το ιστορικό ξετύλιγμα αυτής της υπόθεσης στα “Σχόλια επί των Νόμων της Αγγλίας”:

“Και εφόσον η γη παρέμενε αραιοκατοικημένη είναι λογικό να υποθέσουμε πως όλα ήταν κοινά μεταξύ των κατοίκων... Σύμφωνα με το νόμο της φύσης και του λογισμού [=reason] αυτός που πρώτος άρχισε να χρησιμοποιεί το [έδαφος] απέκτησε ένα είδος παροδικής περιουσίας, που διαρκούσε για όσο το χρησιμοποιούσε, όχι περισσότερο... Το δικαίωμα κατοχής συνεχιζόταν μόνο για όσο συνεχιζόταν η πράξη κατοχής. **Έτσι το έδαφος ήταν κοινό και κανένα μέρος του δεν ήταν μόνιμη περιουσία συγκεκριμένου ανθρώπου.** Από τη στιγμή όμως που κάποιος εγκατέλειπε τη χρήση και κατοχή του εδάφους κάποιος άλλος θα μπορούσε να το πάρει χωρίς αδικία... Όταν λοιπόν το ανθρώπινο γένος αυξήθηκε σε αριθμό, τέχνες και φιλοδοξίες, έγινε αναγκαίο να υιοθετηθούν ιδέες μονιμότερης κατοχής... Η τέχνη της γεωργίας με μια τακτική σύνδεση και συνέπεια ενεφάνισε και εδραίωσε την ιδέα μονιμότερης περιουσίας του εδάφους... Ποιος θα έκανε τον κόπο να το καλλιεργήσει αν κάποιος άλλος περίμενε την ευκαιρία να αρπάξει τα προϊόντα της εργασίας του; Συνεπώς, αν η ξεχωριστή ιδιοκτησία γαιών δεν δινόταν σε συγκεκριμένα άτομα, ο κόσμος θα ήταν μια ζούγκλα και οι άνθρωποι αρπακτικά. (2,1,2-6: “*Commentaries on the Laws of England*”, Λονδίνο, 1765-69. Η έμφαση και οι παρενθέσεις προστέθηκαν.)

Εδώ, στο τέλος, ο Μπλάκστοουν συμπύσσει πάρα πολύ τις καταστάσεις. Διότι με μια λογική διευθέτηση ο πρώτος κάτοχος θα αποκόμιζε τα προϊόντα του μόχθου του προτού κάποιος άλλος έπαιρνε στην κατοχή του τον αγρό.

Την ίδια εποχή περίπου στις ΗΠΑ, ο τρίτος Πρόεδρος και συντάκτης της “Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας” (1776), Thomas Jefferson, έγραψε σε φίλο πολιτικό, τον J. Madison: –

Το ότι τα εδάφη μέσα στα όρια που καταλαμβάνει ένα έθνος ανήκουν στο έθνος ως ενιαίο σώμα ήταν πιθανώς ο νόμος κάθε λαού στη γη [κάποτε]... Το δικαίωμα ιδιοκτησίας [=ownership] κινητών πραγμάτων επιτρεπόταν πριν την ίδρυση της κυβέρνησης, όχι όμως η ξεχωριστή ιδιοκτησία εδάφους παρά μόνο μετά την ίδρυση κυβέρνησης. Το δικαίωμα για τα κινητά [πράγματα] αναγνωρίζεται από όλες τις φυλές των Ινδιάνων που μας τριγουρίζουν. Αλλά καμία φυλή δεν έχει παραχωρήσει σε άτομα ξεχωριστή ιδιοκτησία εδάφους. Όποιο άτομο σπείρει ένα

χωράφι, το έχει στην κατοχή του [=possession] μόνο ωστόσο θερίζει τη σοδειά του. Μετά οποιοσδήποτε άλλος έχει το δικαίωμα να πάρει το χωράφι στη δική του κατοχή. (28/10/1785.)

Εδώ ο Jefferson δεν σφάλλει λέγοντας πως η ιδιοκτησία στη γη εμφανίζεται μετά την εγκαθίδρυση κυβέρνησης, αλλά έχει κατά νου την κατάσταση που διαμορφώθηκε από τους λευκούς αποίκους στη Βόρειο Αμερική. Στην πραγματικότητα μπορεί κάλλιστα να υπάρχει κυβέρνηση και να μην υπάρχει ξεχωριστή ή ατομική “ιδιοκτησία εδάφους”. Οι φυλές των Ινδιάνων είχαν κάποιου είδους κυβέρνηση με τους αρχηγούς, και τα Συμβούλια Πρεσβυτέρων τους. Σε πολλές χώρες ως τα μέσα του 15ου αιώνα υπήρχε κυβέρνηση (Βασιλεία με συμβουλευτικά σώματα) αλλά και κοινοτικά εδάφη, δίχως ξεχωριστή ιδιοκτησία.

Η ιδιοκτησία εδάφους εδραιώθηκε όταν, όπως υπέδειξε ο Μπλάκστοουν, “το ανθρώπινο γένος αυξήθηκε σε αριθμό, τέχνες και φιλοδοξίες”. Η γη όμως δεν μπορεί να αυξηθεί. Αυτό το θέμα θα εξεταστεί σε μελλοντικό φύλλο.

4. Όπως γράφουν οι Blackstone και Jefferson, οι άνθρωποι έπρεπε να έχουν και είχαν στην κατοχή τους ένα τεμάχιο γης για κατοικία (σκηνή, καλύβα, πετρόκτιστο) ή και για καλλιέργεια.

Αργότερα, στον 19ο αιώνα ο Μάρξ έγραψε πως η γη είναι για τον άνθρωπο “Locus standi [=τόπος διαμονής] και field of employment [=τόπος απασχόλησης]” (Κεφάλαιο, 1.3.7: η Λατινική φράση και η Αγγλική είναι έτσι στο πρωτότυπο Γερμανικό κείμενο): αναφερόταν στο θεμελιακό γεγονός πως κάθε άνθρωπος χρειάζεται καθορισμένο έδαφος για να κατοικεί και να εργάζεται.

Πολύ νωρίτερα από αυτούς τους στοχαστές, ο Γεωργικός Νόμος του Βυζαντίου (8ος αιώνας) παραχωρεί σε κάθε οικογένεια τον δικό της κλήρο που όμως παραμένει στην ιδιοκτησία της κοινότητας: ήταν μια ανασύνταξη διάφορων παλαιότερων νόμων από τον 5ο αιώνα. Παρόμοιες κοινότητες με όμοιες εδαφικές διευθετήσεις υπήρχαν στην Ελληνιστική περίοδο στην Αίγυπτο, Συρία και αλλού: λέγονταν “μητροκωμιαί” ή “κωμητούραι”.

Ο Πλάτωνας στο έργο του Νόμοι σκιαγραφεί ένα πολίτευμα όπου κάθε πολίτης-οικοδεσπότης έχει στην αποκλειστική κατοχή του έναν κλήρο, αλλά αυτό το κομμάτι γης παραμένει ιδιοκτησία της Πολιτείας (737E). Οι άρχοντες φροντίζουν ώστε να μη μειώνεται η συνολική αξία της περιουσίας ενός πολίτη κάτω από την αξία του κλήρου του και να μην αυξάνεται πάνω από την τετραπλάσια αξία του (744 DE). Ο πατρώος κλήρος δεν θα μπορεί να πουληθεί ή να μοιραστεί αλλά θα περνά από πατέρα σε παιδί (923C-924). Στην πρώτη διανομή τονίζει πως “Κάθε πολίτης που λαμβάνει έναν κλήρο γης πρέπει να την θεωρεί ως κοινή περιουσία της σύνολης Πολιτείας... θα πρέπει να την φροντίζει ακόμα καλύτερα από ό,τι μια μητέρα τα παιδιά της: διότι, αφού [η γη] είναι θεά, είναι κυρίαρχη δέσποινα των θνητών πλασμάτων της” (940A). Ας σημειωθεί πως στον Μυστρά, καθώς έσβηναν οι τελευταίες αναλαμπές της δόξας του Βυζαντίου, ο Γεμιστός Πλήθων προσπάθησε να εφαρμόσει αυτές τις Πλατωνικές ιδέες.

Πολύ πριν τον Πλάτωνα, η Ιουδαϊκή παράδοση στο Λευιτικό δίνει σε κάθε Ισραηλίτη τον ξεχωριστό του κλήρο ο οποίος “δεν θα πωλείται σε μονιμότητα” (25, 23-24). Ο κλήρος μπορούσε να εκμισθωθεί ή να πουληθεί αλλά μόνο για 49 χρόνια. Σε κάθε περίοδο 50 ετών, το τελευταίο έτος λεγόταν το Έτος Άφεσης, οπότε όλες οι γαίες επέστρεφαν στην εξουσία της κοινότητας και ξαναδίνονταν στους δικαιούχους πολίτες-κατόχους.

Ακόμα νωρίτερα ίσως, σύμφωνα με τη Βεδική παράδοση των Ινδιών, οι σοφοί νομοθέτες αναγνώριζαν αυτή τη βασική ανάγκη για πρόσβαση στη γη. Είναι πολλές οι διατυπώσεις σε διάφορες Συλλογές Νόμων. Παίρνω μια από τον Κώδικα Νόμων του Nārada

(11,42): “Η κατοικία και ο αγρός ενός οικοδεσπότη θεωρούνται απαραίτητα για την ύπαρξη του· επομένως ο βασιλέας να μην τα διαταράξει αφού αποτελούν τη ρίζα ύπαρξης του οικοδεσπότη.” Ένας άλλος νομοθέτης, ο Baudhāyana λέει: Ο νεαρός οικογενειάρχης, “φεύγοντας από την πατρική κατοικία, σταματά στην οριακή ζώνη της κοινότητας κι εκεί κτίζει το δικό του σπίτι” (3.1.17). Ολόγυρα σε μια κοινότητα, χωριό ή πόλη, έπρεπε να υπάρχει μια εκτεταμένη ζώνη ελεύθερα προσβάσιμη για μελλοντικούς κατοίκους (Manu, 8.237).

5. Το δικαίωμα κάθε ανθρώπου για ελεύθερη πρόσβαση και κατοχή γης ήταν, όπως βλέπουμε, αρκετά γνωστό σε παλαιότερες εποχές. Αλλά έχει λησμονηθεί σχεδόν παντελώς στην εποχή μας και κυρίως από τις μάζες του λαού που θα ωφελούνταν περισσότερο από τη διασφάλισή του.

Σε διαφορετικές εποχές, σε διαφορετικούς τόπους και λαούς, δοκιμάστηκαν διάφοροι τρόποι για να διασφαλίζεται στην πράξη αυτό το δικαίωμα. Σε χώρες όπου έγιναν επαναστάσεις στον 19ο και 20ο αιώνα, οι νέες κυβερνήσεις συχνά εφάρμοσαν ανακατανομή των γαιών στην ύπαιθρο τουλάχιστον. Αλλά ο τρόπος αυτός αποδείχθηκε αναποτελεσματικός: σύντομα οι κλήροι αλλού μειώθηκαν και αλλού αυξήθηκαν. Με την τεχνολογική πρόοδο και την αύξηση του πληθυσμού παντού και τη συνακόλουθη ανάγκη αυξημένης παραγωγής τροφίμων, μόνο μεγάλες γεωργικές μονάδες μπορούν να ανταπεξέλθουν. Όσο για τα οικόπεδα στις πόλεις, αυτά διατηρούν το ιδιοκτησιακό καθεστώς.

Οι νέες ανάγκες απαιτούν νέα βαθύτερη κατανόηση της ζωής και νέα αντιμετώπιση των φαινομενικών δυσκολιών. Τα μέτρα που υιοθετούνται στις μέρες μας δεν είναι διόλου επαρκή: δηλ. οι κολλεκτίβες του κομμουνισμού, ή το λεγόμενο “φιλελεύθερο” κράτος που έχοντας σιδερένια ιδιοκτησία δεν είναι καθόλου τέτοιο, ούτε το Κράτος Προνοίας που υποφέρει από πληθωρισμούς, ανεργίες και χρεοκοπίες, ή οποιαδήποτε παραλλαγή αυτών των μοντέλων. Όλα οδηγούν συχνά σε κρίσεις χειρότερες από εκείνες που επιχειρούν να ξεπεράσουν.

Ευτυχώς λύση για τις παρούσες συνθήκες υπάρχει.

Νικόδημος